

A GYŰLÖLET ÉS A BÜNTETŐJOG (A JANUS ARCÚ GYŰLÖLETBESZÉD)

FÖLDESI TAMÁS

Mint jogfilozófus, előadásomban a gyűlölet jogi vonatkozásaival, szerepével, jelentőségével szeretnék foglalkozni. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy kizárólag a joggal foglalkoznék, mert a gyűlölet jogi szerepének erkölcsi és politikai vonatkozásai is vannak, amelyek – legalábbis részben – megvilágítják, hogy miért úgy foglalkozik a jog a gyűlölettel, ahogyan azt teszi.

Ha a gyűlölet jogi szerepét próbáljuk elemezni, elkerülhetetlen, hogy bevezetőként – legalábbis megközelítően – megpróbáljuk tisztázni, hogy mit értünk a gyűlölet kifejezésén. A gyűlöletet a magyar szinonima szótár szerzői a következőképpen definiálják: undorral, vagy irtózáttal, vegyes utálat, ellenszenv (Hónagy G. – Ruzsiczky: Magyar Szinonima Szótár, Akadémiai Kiadó 1980. 154. oldal). A Magyar Értelmező Szótár írói a következőképpen határozzák meg a gyűlöletet: heves ellenszenv, ellentétes indulat (Magyar Értelmező Szótár, Akadémiai Kiadó 1983. 491. oldal). Nézetem szerint a két definíció ugyan más kifejezéseket használ, de lényegében összhangban van egymással, mind a kettő azt emeli ki a gyűlölet jellegzetes jegyeként, hogy az egy meghatározott, rendkívül negatív tartalmú érzület. Megemlítendő, hogy a gyűlölettel foglalkozó szerzők időnként annyiban eltérően értelmezik a gyűlöletet, hogy egy részük kizárólag ösztönös, érzelmi alapnak tartják a gyűlöletet, míg másik részük lehetségesnek tartja a gyűlölet racionális formáját is.

„Gyűlöletről akkor lehet beszélni, ha ez az erős érzelem nem mérlegelés eredménye, hanem bármely értelmi kontrollt nélkülöz, minden ellenérvet, cáfolatot figyelmen kívül hagyva, magas hőfokú, indulati, érzelmi töltéssel fordul a gyűlölet tárgyával szemben. Gyűlöletkeltés, ha valaki szándékosan ébreszt másokban gyűlöletet úgy, hogy azok indulati, érzelmi világát befolyásolja”¹

A gyűlöletbeszédéről szóló vita egyik résztvevője szerint „nemcsak az indulati, hanem az értelmi, intellektuális alapon, ideológiai meggyőződésen nyugvó gyűlölet is létezik”²

Nem foglalkoznak a most ismertetett meghatározások a gyűlölet tárgyával, amely általában emberekre vonatkozik, részint egy vagy több meghatározott

¹ Kriminológiai közlemények 60. 71. oldal.

² Kriminológiai közlemények 60. 81. oldal.

emberre, de irányulhat meghatározott embercsoportok, etnikai közösségek, nemzetek iránt is.³

Ha már most rátérünk a gyűlölet erkölcsi értékelésére, akkor alapvető különbséget kell tennünk egy humán és *humanista* keresztény, de akár szekuláris értékelés és egy *antihumánus*, diktatórikus felfogás között. A szeretetelvű kereszténység – a dolgok logikája folytán egyértelműen elutasítja a szeretet drasztikus ellentétét, a gyűlöletet, annak minden formájában. A kereszténység nem ismeri el elvileg az úgynevezett jogos gyűlölet létalapját, amely szerint, ha valakit igazságtalanság, méltánytalanság ér, akkor jogos a bosszú, a viszonzás, gyűlölettel kombinált formája is. A kereszténység a Szentírás alapján, „ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrrel” elvét vallja, vagyis az embernek az a kötelessége, hogy még az ellenségét se gyűlölje, és egyben megbocsássa azokat a bűnöket, amelyeket az ellenség okozott. Egyáltalán nem véletlen, hogy a kereszténység egyik, vagy fő imája a Miatyánk, azt a veretes mondatot tartalmazza, hogy „bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”. Ez az egyértelmű állásfoglalás nem jelenti azt, hogy a kereszténység egyetértene Lev Tolsztoj-nak azzal a híres mondásával, hogy „ne állj ellent a gonosznak”, mert a gonosz majd elszégyelli magát. A történelem tanulsága szerint a gonosz – sajnálatosan egyáltalán nem szegénylős, ezért a gyűlölet egyértelmű elutasítása korántsem jelenti azt, hogy az ember megadja magát az ellenségnek, hanem jogosan megvédheti önmagát, szeretteit, családját, nemzetét. Más kérdés az, hogy számos szép elvhez hasonlóan ez sem érvényesült mindig a gyakorlatban, a kereszténység történetében nem egyszer előfordult, hogy például a vallásháborúk idején, hogy a különböző keresztény vallások hívei sajnos gyűlöltek egymást.

A szekuláris humanista etikák a lényegét tekintve egyetértének a keresztény koncepcióval, amennyiben egyértelműen elutasítják a gyűlölet minden fajtáját, noha tisztában vannak azzal is, hogy ez a koncepció számos nehezen megoldható problémát is tartalmaz. Ennek jegyében a római jog óta él az a jogi tilalom is, amely szerint az ítélezésnél – „sine ira et studio” elvét kell alkalmazni, vagyis harag és gyűlölet nélkül kell ítélni. Mindebből az is következik, hogy a demokráciák íratlan erkölcsi kódexe lényegében a humanista gyűlölet koncepciót fogadja el, más kérdés, hogy a gyakorlatban ez mennyire érvényesül vagy nem érvényesül). Gyökeresen másképp viszonyul a gyűlölethez a diktatúrák „etikája”. A diktatúrák kimondatlan alapelve e tekintetben a „ça dépend” elve, ami azt jelenti, hogy a gyűlöletet mint olyat nem a maga egészében vetik el, tekintik negatív konnotátumának, hanem az

³ Kivételként tárgyak is lehetnek a gyűlölet objektumai, csak színezésként említem meg, hogy Karádi Katalin egyik híres dala így kezdődött, hogy: „gyűlölöm a vadvirágos rétet, hol a kezed a kezembe tévedt”, ami valószínűleg utal arra, hogy ez a szerelem szomorúan végződött.

„attól függ” elvét alkalmazták, ez más szóval azt jelenti, hogy a diktatúrák etikai szótárában a gyűlölet korántsem kap egyértelműen negatív megítélést, hanem a gyűlölet értéke attól függ, hogy ki, kit, mikor, miért gyűlöl vagy nem gyűlöl. Ennek jegyében a gyűlölet bizonyos fajtái korántsem elítélendők, mert az ellenséget igenis gyűlölni kell, és az ellenség lehet egy másik ország katonája, éppúgy lehet egy faj, osztály, egy etnikai csoport, stb. Híven fejezte ki ezt a szemléletet a Szabad nép egyik vezércikkének címe, amely szerint „ha valaki téged követ dob meg, dobd vissza menykövel”. Eszerint a gyűlölet bizonyos fajtái nemcsak megengedettek, hanem egyenesen erény az ellenséget gyűlölni, erkölcsi kötelesség. Hogy ennek a koncepciónak milyen szörnyűek voltak a következményei, azt a történelem számos példája igazolja. Ez azonban azt is igazolja, hogy a gyűlölet, ha azt legitimizálják, korántsem marad egyszerű érzés, hanem tettekben realizálódik, melyek rendszerint semmiben sem pozitívabbak, mint az az érzelem, amely őket motiválja.

Térjünk rá ezek után a gyűlölet jogi értelmezésére. Mielőtt azonban ezt megtennénk, röviden egy elvi kérdést kell előzőleg tisztáznunk, s ez a következő. A humanus etikák szerint valakit vagy valakitket gyűlölni helytelen dolog, más kifejezéssel, erkölcsi bűn (különösen akkor, amikor ennek objektívizálódott következményei is vannak). Mindebből az következik, hogy a humanista etikák szerint a gyűlöletet el kell kerülni, a gyűlöletet amennyire az lehetséges minimalizálni kell, sőt megszüntetni kívánatos. A kérdés mármost az, hogy lehet-e, szükséges-e, kell-e ennek érdekében jogi eszközöket is felhasználni, és ha igen, akkor mennyire? Itt azonban egy olyan elvi problémába ütközünk, amelyet úgy fogalmazhatunk meg, hogy helyes-e az a szemlélet, amely mindazt, ami erkölcsileg elítélendő egyben jogilag is kriminalizálálandónak tart, vagyis úgy véli, hogy az erkölcsi bűnt jogi bűnné kell nyilvánítani, és eszerint kell üldözni is. Erről a kérdéstről több ízben folyt vita a szakirodalomban, ezek közül a legnevezetesebb Lord Devlin és Hart eszmecseréje, amelynek kapcsán Lord Devlin azt vallotta, hogy igenis az erkölcsi bűnt jogilag is kriminalizálni kell, míg Hart megalapozott kételyeket vetett fel azzal kapcsolatban, hogy minden, ami erkölcsileg helytelen, az jogilag is elítélendő legyen. Érvei között szerepelt az, hogy számos erkölcsi kérdésben a közvélemény megoszlik, másrészt az is lehetséges, hogyha egy többség alakul ki, sőt esetleg túlnyomó többség is, bizonyos etikai kérdések megítélését illetően ebből még nem következik, hogy a többségi álláspontnak igaza van, ezért Hart szerint azt az évezredes jogi elvet helyes alkalmazni, hogy a jog csak végső eszköz a társadalmi etikai problémák megoldásában. Ebből azonban az következik, hogy a humanista etikáknak a gyűlöletet minden formájában elítélő véleménye ugyan irányadó a jog számára, de önmagában nem dönti el azt, hogy a gyűlölet milyen formáit kell, s ha igen, hogyan kell kriminalizálni.

E kissé hosszúra nyúlt, de nézetem szerint szükséges bevezető gondolatok után vizsgáljuk meg, hogy foglalkozik-e a jog a gyűlölet problémájával, és ha

igen, akkor milyen mértékben, milyen motivációval. Ha figyelembe vesszük a magyar jogrendszer egészét, akkor első benyomásunk az, hogy a gyűlölet ritka fehér holló a jog világában. Ez a talán első pillanatra meglepő megállapítás azt jelenti, hogy a legtöbb jogágban nyoma sincs a gyűlölet szabályozásának, így például hiányzik a gyűlölet normatív kezelése a polgári jogból, munkajogból, az agrárjogból, a közigazgatási jogból. Taxatív felsorolva egyetlen jogág van, amely jogilag reagál a gyűlölet jelenségére, s ez – korántsem véletlenül – a büntetőjog. Ám ha a büntetőjogot konkrétan a büntető-törvénykönyvet vesszük szemügyre, akkor első pillanatra ismét egy meglepő jelenséggel találkozhatunk, nevezetesen a magyar büntető-törvénykönyv megközelítően 400 féle bűncselekményt ismer, és e 400 bűncselekmény közül egyetlenegy az, amelyben a gyűlölet kifejezés jogi szaknyelven tényálladási elemként szerepel, ez pedig a köznyelvben gyűlöletbeszédként elterjedt bűncselekmény. Ez az adat első pillanatban ellentmondani látszik a közvéleménynek, mégpedig azért, mert a közfelfogás jogosan úgy véli, hogy az emberekben kialakult gyűlölet nem egyszer igen súlyos bűncselekményes fő motívuma lehet, így például a gyűlölet emberölést, vagy terrorcselekményt eredményez, akkor hogyan lehetséges, hogy a Btk. mindössze egyetlen bűncselekménynél kriminalizálja a gyűlöletet.

Ennek a szokatlan jelenségnek a magyarázata egy alapvető demokratikus jogelv érvényesüléséhez kötődik. Ez a demokratikus jogelv pedig nem más, minthogy a demokratikus büntetőjognak egyik nélkülözhetetlen kritériuma, hogy egy gondolat, kívánság, érzelem, legyen az önmagában a legnagyobb mértékig elítélendő, nem képezheti bűncselekmény alapját, amíg kizárólag a tudatban marad, s nem objektívizálódik valamilyen formában. Mindez a legszorosabb összefüggéssel áll azzal, hogy a bűncselekmény egyik eliminálhatatlan eleme az úgynevezett társadalmi veszélyesség, márpedig egy tudatjelenség önmagában, amíg nem kapcsolódik össze egy társadalmilag veszélyes magatartással, addig legfeljebb potenciálisan válhat bűncselekménnyé, de amíg csak tudati jelenség, addig nem ütközik a Btk. egyik szabályával sem (ebben különbözik a jogi bűn az erkölcsi büntől is, mert a vallások szerint egy gondolat is lehet bűnös, anélkül, hogy realizálná). Hadd idézzek itt egy kissé pikáns mondást, amely szerint „ha a tekintet ölni tudna, minden második ember halott ember lenne, s ha a tekintet termékenyíteni tudna, akkor minden második nő állapotosan sétálgatna”. De mint tudjuk, ez nem így van, mert a tekintet, mint a gondolat egyik sajátos kifejezője önmagában nem idéz elő semmiféle bűncselekményt. Ezért a gyűlölet legyen bár erkölcsileg legmélyebben elítélendő, önmagában nem tekinthető bűncselekménynek. ⁴

⁴ Annak érdekében, hogy az olvasó számára kissé plasztikussá tegyem, hogy miért hiányzik a bűncselekmény túlnyomó többségéből a gyűlölet mint tényálladási elem, had soroljak fel néhány bűncselekményt, amelyiknél evidens, hogy a bűncselekmény elkövetésé-

Mielőtt rátérnék arra, hogy milyen objektivációk alkalmasak arra, hogy bűncselekménnyé nyilvánítsák őket, röviden ki szeretnék térni arra, hogy a most leírt koncepció korántsem minden büntetőjognak alfája és omegája. Nevezetesen diktatúrák idején nem egyszer előfordul, hogy azok nem ragaszkodnak ahhoz, hogy csak az objektivációk lehetnek bűncselekménnyé minősíthetők. Így például a jakobinus diktatúra idején nem egyszer előfordult, hogy arisztokratákat a guillotin alá vonták, pusztán azon az alapon, hogy társadalmi helyzetük révén eleve forradalomellenes eszmékkel telítettek, és ezért megérdemlik a halált. De ugyanez volt jellemző a náci diktatúrára, a holokauszt arról tanúskodik, hogy milliókat végeztek ki anélkül, hogy bármilyen bűnös, a büntetőtörvénykönyv által elítélendő magatartást tanúsítottak volna, s megváltoztatva a megváltoztatandókat a szovjet büntető ítélkezési gyakorlat is számos embereket küldött a gulagba, anélkül, hogy azok ténylegesen bűncselekményeket követtek volna el.

Visszatérve a demokratikus büntetőelvekhez, az az objektiváció, amely elvileg kriminalizálás alapjául szolgálhat, két formában jelenhet meg, egyrészt szóban vagy írásban, másrészt magatartásban (a demokratikus büntetőjog tudatosan nem használja a tett vagy cselekvény kifejezést, mivel nem tévessel is elkövetkező bűncselekmény, például, ha a vasúti alkalmazott nem ereszi le a sorompót).

Az, hogy az objektivációnak két alapvető formája van, amelyek a kriminalizálás tárgyává tehetik őket, nevezetesen a szó az írás és a magatartás, amely általában aktív cselekedet, nem teljesen evidens, pontosabban a kettő közül az első az, amely nem önmagáért beszél és nyilvánvaló, itt ugyanis az a kérdés merül fel – amely mint látni fogjuk számos vitának forrásává is vált, hogy önmagában az szó lehet-e társadalmilag annyira veszélyes, hogy bűncselekménnyé nyilvánítsák. Itt ugyanis az az alapvető ellenérv hozható fel, hogy a szó (vagy az írás) kétségkívül az objektiváció egyik formája, a gondolat már egy bizonyos értelemben anyagi formát ölt, ám amíg pusztán szó marad, addig társadalmi veszélyessége alacsony fokú, nem jár együtt olyan tettekkel, cselekedetekkel, amelyek a társadalmat tényleg veszélyeztetik.⁵ Gondoljunk

hez nem szükséges semmiféle gyűlölet. Ilyen például a lopás, a rablás, a zsarolás, a csalás, a nemi erőszak, a vesztegetés, a bitorlás, a piramisjáték, amelyeknél nyilvánvaló, hogy azok elkövetéséhez egyáltalán nem szükséges, hogy a bűnöző gyűlölje áldozatát, így például a lopásnál vagy az egyéb felsorolt bűncselekményeknél.

⁵ Az elmúlt időben kisebb volumenű vita folyt arról, hogy vajon a társadalmi veszélyesség kategóriája nem egy pártállami csinálmány, amelynek nincs helye a demokratikus büntetőjogban. Nézetem szerint ez az álláspont helytelen, a társadalmi veszélyesség a jogellenesség és a szándékosság, vagy gondatlanság mellett elinimálhatatlan eleme a büntetőjognak, még pedig azért, mert a jogellenesség tartalmát a társadalmi veszélyesség határozza meg, enélkül egyszerű jogpozitivisták döntés lenne, hogy valamit jogszabállyá emelek tartalmi indoklás nélkül.

arra a híres mondásra, hogy a „minden Demoszténesznl sebben beszél a tett”, vagyis a legjelentősebb szavak is csekélyebb hatásúak, mint a legkisebb cselekedet. A büntetőjog esetében ennek annyiban sajátos fordítottja érvényes, hogy a legnegatívabb szónoklatok is kisebb jelentőségűek, mint a legcsekélyebb negatív tettek.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban hogyan szabályozza a Btk. hatályban lévő passzusa a gyűlöletkeltés problémáját, valamint azt, hogy miért vált ez a passzus vitatottá, sőt olyanná, amellyikkel az Alkotmánybíróság több ízzel foglalkozott. A Btk. 269. §-a a közösség elleni izgatás címet viseli, és a következőket tartalmazza: „aki a nagy nyilvánosság előtt a, magyar nemzet, b, valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntett miatt 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő” (Magyar büntetőjog különös rész, Horvát Tibor, Lévay Miklós, II. kötet, Komplex Kiadó, 2006. 171. oldal).^{6 7 8}

Miért idézett elő – és tegyük hozzá okoz ma is jelentős vitákat ez a törvényhely? Méghozzá olyan jellegű eszmecseréket, hogy az Alkotmánybíróságnak több ízben foglalkoznia kellett ezzel a kérdéssel, és a problémakör ma sincs megnyugtatóan rendezve. A válasz a következő: a gyűlöletre uszítás jellegzetesen szóbeli cselekmény a beszédben való kifejezési mód azonban Magyarországon – s tegyük hozzá, mindenhol, ahol az emberi jogokat komolyan veszik – alapvető emberi jogok által védett cselekmény, nevezetesen a kifejezési szabadság, szűkebben a szólásszabadság egyik megnyilvánulása. A szólásszabadság egyik legalapvetőbb jellegzetessége, hogy az nem kötődik a szóban kifejezett gondolatok tartalmához, mégpedig abban a formában, hogy nemcsak a vélelmezhetően helyes, vagy igaz kijelentéseket védik, hanem a téves,

⁶A nagy nyilvánosságot illetően fontos kiemelni azt, hogy az nemcsak a jelenlévő emberek sokaságát jelenti, hanem a Btk. 137. §-a szerint „nagy nyilvánosságon a bűncselekménynek saját, egyéb tömegtájékoztatási eszköz, sokszorosítás, illetőleg elektronikusan rögzített információ távközlő hálózaton való közzététele útján történő elkövetését is érteni kell. Ennek a kiegészítésnek azért van nagy jelentősége, mert ez azt jelenti, hogy az adott bűncselekményt nemcsak jelenlévő emberek esetében lehet elkövetni, hanem a média különböző formáin keresztül is.

⁷Az uszítás definícióját a büntetőjogi tankönyv szerzői a következőképpen adják meg „uszítás: akár szóban, akár írásban más személyek gondolkodásának és magatartásának érzelmi alapon negatív irányba történő befolyásolása. Ehhez azonban hozzáfűzik, hogy „a bírói gyakorlat szerint a gyűlöletre uszítás az erőszak érzelmi előkészítése. Az uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át, továbbá az erőszakos cselekmény veszélye közvetlenül fenyegető (Magyar Büntetőjog különös rész, 170–172. oldal).

⁸ Ennek következtében a büntetőjogi tankönyv kommentára kiemeli, hogy „egy személy vagy a lakosság kisebb csoportjának ilyen irányú befolyásolása még nem tényállásszerű, ha tehát ez az eset áll fenn, akkor nem lehet megállapítani a közösség elleni bűncselekmény elkövetését.

hibás, hazug eszméket is. Ennek következtében a Btk.-nek ezt a passzusát több ízben, a jelenben is bezáródóan az a bíráló érte, hogy alkotmányellenes, mert az előbb leírt szólásszabadsággal kapcsolatos alapjogot sérti. Ennek a felfogásnak a hívei úgy vélik, hogy a Btk. eme szabályába foglalt magatartás csak akkor legyen büntetendő, ha annak következményeként erőszakos cselekedésekre, a közrend megzavarására kerülne sor.

Ennek a felfogásnak a gyökerei több mint 200 évnyre nyúlnak vissza, a francia felvilágosodók, akik élenjáró harcosai voltak az emberi jogok elfogadásának és a törvénybe iktatásának, figyelmeztettek azokra a veszélyekre, amelyek az emberi jogok érvényesülése során keletkeznek. Ezen az alapon vélte úgy Condorcet, hogy a szabadság fennállásának alapvető feltétele, hogy a szabadság ellenségei is részesüljenek benne. Hasonlóképpen Voltaire is azt vallotta, hogy „nem értek egyet azzal, amit mond, de halálomig védem a jogát, hogy kimondhassa” (Kriminológiai közlemények 60. 80. oldal). A Condorcet-féle és Voltaire-féle elképzeléseknek máig is vannak jelentős képviselői, és rendkívül fontos aláhúzni azt, hogy ennek az elképzelésnek a védelmezői abszolút távol állnak attól, hogy bármilyen vonatkozásban is helyeseljék a gyűlöletre való uszítást. Ellenkezően annak heves ellenzői, azonban úgy vélik, hogy ezt a magatartást nem büntetőjogi eszközökkel kell elítélni, hanem másfajta módon, ahhoz azonban, hogy érveléseiket röviden ismertessem, előbb szükséges, az ellenkező álláspont rövid megvilágítása.

Azok, akik szükségesnek tartják az uszító gyűlöletbeszéd kriminalizálását, egyrészt történelmi tapasztalatokra hivatkoznak. Elsősorban a nácizmusra, és ezzel kapcsolatban azt hangoztatják, hogy a nácizmus hatalomra kerülésében döntő szerepet játszott az, hogy gyűlöletre uszító propagandájukkal sikerült a többség szavazatait megnyerni és hatalomra jutni. Ennek az álláspontnak az elvi alapját az képezi, hogy hibás az az álláspont, amely azon az alapon becsüli le a szavak ártalmas hatását, hogy a szavak önmagában nem involválják az őket követő cselekedetet, vagyis ennek a felfogásnak a hívei azt vallják, hogy az uszításra alkalmas gyűlölet megfelelő történelmi körülmények között sokkal károsabb lehet, mint számos cselekedet. Szabó András alkotmánybíró ezzel kapcsolatban a szóbüntett kifejezést használja, utalva arra, hogy maguk a szavak alkalmasak arra, hogy a jogszabály eme passzusa szellemében bűncselekményt valósítsanak meg.

A második érv azzal függ össze, hogy a gyűlöletre uszítás az emberi jogok szempontjából egy jellegzetesen antinomikus, ellentmondásos kategória, mert egy részről a gyűlöletre való uszítás a szólásszabadság egyik igen sajátos megnyilvánulása, másrészről azonban az emberi jogok igen súlyos sérelmét is magában foglalja, amennyiben az emberi jogok egyik, az – Alkotmánybíró ítéleteiben többször szereplő, nyomatékosan szereplő normáját, az emberi méltóságot súlyosan sértik, mégpedig a nemzetek, az etnikumok, a fajok, a vallási csoportok méltóságát. Erre az ellentmondásra utal előadásom

címének zárójeles része, nevezetesen a gyűlöletre való uszítás annyiban Janus arcú, hogy egyszerre az emberi jogok megnyilvánulása és az emberi jogok súlyos sérelme. Mindennek következtében a vitatkozó felek álláspontját úgy is meg lehet fogalmazni, hogy itt az emberi jogok egy jellegzetesen ellentmondásáról van szó és azt kell eldönteni, hogy a kétféle emberi jog, a szólásszabadság és az emberi méltóság védelme közül melyiknek adunk preferenciát (az Alkotmánybíróság egyik határozatában kimondta, hogy ilyen ellentmondások esetén, (mert nem az egyetlen ellentmondás), csak akkor szabad valamelyik emberi jogot korlátozni, méghozzá arányosan, ha egy másik emberi joggal ütközik össze).⁹

A jogászok jelentős része ezt a koncepciót fogadja el, s ennek jegyében Szabó András volt alkotmánybíró hangsúlyozza, hogy a Btk. 269. §-a szellemében a szó büntett (a gyűlöletbeszéd) inmateriális bűncselekmény, ez a kifejezés arra utal, hogy a bűneset akkor is megvalósul, ha a gyűlöletre való uszítás eredményeképpen nem következik be zavargás, emberek bántalmazása stb. (Kriminológiai közlemények 60. 64–65. oldal).¹⁰

A következőkben rátérnék az ellenoldal érveinek elemzésére, területi korlátok miatt csak egy álláspontot ismertetek, Kis Jánosét, aki a témának egyik legjobb szakértője, és az ő érveit is csak rövidítve fogom közölni.

Kis János szerint az a történelmi analógia, amely a Weimari köztársaság sorsára hivatkozik, nem kellően megalapozott, mégpedig azért, mert a jelen körülmények között egyes aggasztó jelenségek ellenére a fasizmus veszélye nem fenyeget, továbbá hivatkozik arra is, hogy a nácizmus hatalomra jutása és hatalmon maradása döntően más okoknak és nem a törvényileg nem korlátozott propagandának az eredménye volt. Ami pedig a preferenciakérdést illeti, úgy véli, hogy a szólásszabadságnak kell előnybe részesülnie, „a szólásszabadság ... azt állítja, senkinek sincs joga hozzá, hogy mások közléseit pusztán azért betiltsák, mert sérelmesek órá, mint valamely kulturális, vallási, etnikai vagy faji csoport tagjára nézve. Kulturális és ideológiai szempont-

⁹ Érdemes utalni arra, hogy a gyűlöletbeszéd kriminalizálása tekintetében az egyes demokratikus országok gyakorlata jelentősen eltér egymástól. Így például az USA-ban általában a szóbüntettet nem büntetik, kivéve a Legfelsőbb bíróság határozata szerint, ha a világos és jelentős veszély fenyeget a gyűlöletbeszéd következtében. Ezzel szemben Nyugat-Európa számos országában még a holokauszt tagadását is bűncselekménynek nyilvánították.

¹⁰ Ennek a koncepciónak is megvannak a maga történelmi gyökerei, egyik jellegzetességük, hogy ez a magyar jogi hagyománnyal függ össze, így a magyar Kúria 1908-ban hozott egy döntést, amely szerint a törvény eme kifejezése alatt „izgat” nem valamely kedvezőtlen és sértő véleménynek nyilvánítása, hanem olyan lázongó kifakadások értendők, amelyek alkalmasak arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly magasra lobbantsák, amelyikből gyűlölet keletkezzék, a társadalmi rend és béke megzavarása vezethet. Kriminológia közlemények 79. oldal Idézi Ribóczy Bence: A gyűlöletbeszéd és a büntetőjog című cikkében.

ból pluralizált társadalomban élni egyebek közt annyit jelent, mint olyan világban élni, ahol az ember életmódja, meggyőződése, etnikai, vallási vagy politikai hovatartozása, éles kritika, sőt megvetés és ellenszenv tárgya lehet. Ha mindannyian vétót emelhetnénk valahányszor egy másik ember beszéde mélyen megsérti közösségünket, akkor a szólásszabadság elve teljesen üres volna, gondoljunk csak Szalman Rushdi esetére (Kis János: Az állam semlegessége. Atlantisz Könyvkiadó, 1997. 397–398. oldal). Ugyanakkor Kis János nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az állam semlegessége, amelynek következtében nem büntetőjogi eszközökkel kíván a gyűlöletbeszédre reagálni, korántsem jelenti azt, hogy az állam közömbös legyen, ugyanis rendkívül szükséges, hogy a politikai elit egyértelműen utasítsa el ezeket a nézeteket, elfogadhatatlannak véelve tartalmukat, s ne tanúsítson többértelmű magatartást. Természetesen más eszközöket is fel kell használni a gyűlöletbeszédrel való vitára, s annak elítélésére, de ezek essenek kívül a kriminalizálás hatáskörén.

A gyűlöletbeszéd körüli vitának egyik sajátossága, vagy fogalmazhatunk úgy is, hogy sajátos színfoltja, hogy egy többmenetes küzdelem folyik, egyrészt a törvényhozás, másrészt az Alkotmánybíróság között. Ennek a „harcnak” az a lényege, hogy a törvényhozás több ízben kísérletet tett arra, hogy a közösség elleni izgatás ne csak akkor számítódjék bűncselekménynek, ha az közvetlen tettekké formálódik, erőszak alkalmazása alakjában valósul meg, hanem akkor is realizálódjék, ha nem kerül sor erőszakos cselekményekre, ezzel szemben az Alkotmánybíróság az ellenkező tendenciát képviseli, ennek során háromszor is alkotmányellenesnek nyilvánította, hogy a gyűlöletbeszéd bizonyos formái pönalizálódjanak. Így 1992-ben az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette a gyűlöletbeszéd sértő vagy lealacsonyító formáit, 1999-ben ugyan így járt el, azzal a szövegrésszel, amely gyűlöletkeltésére alkalmas egyéb cselekedeteket tekintett volna bűncselekménynek. 2003-ban alkotmányellenesnek nyilvánította azt a törvényrészt, amely szerint bűncselekmény, ha valaki erőszakos cselekvés elkövetésére hív fel az adott összefüggésben, illetve becsmérel, és megaláz.

Valamennyi esetben – kisebb eltérésekkel az Alkotmánybíróságnak az volt a fő érve, hogy az alkotmányellenesnek minősített szövegrészek nem érik el a társadalmi veszélyesség azon fokát, amely indokoltá tenni, hogy a kifejezési szabadságot, amely alapvető alkotmányos érték e miatt korlátozzák.

Nagy valószínűséggel ez a többmenetes küzdelem nem ért véget és várható, hogy az Országgyűlés olyan újabb szövegezést fog elfogadni, amely tovább korlátozza a szólásszabadságot azon az elvi alapon, hogy a közösség elleni izgatásnak egyre nagyobb a jelentősége, és egyre nagyobb a társadalmi veszélye, s ez újabb reagálást válthat ki az Alkotmánybíróságtól.¹¹

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság ebben a vitában felemásan foglal állást. Ez a felemáság abban fejeződik ki, hogy három alkalommal, 1992, 1999-ben és 2004-ben az Alkotmánybíróság egy részről megtagadta annak a kiterjesztését, hogy a gyűlöletbeszéd büntethetősége ne csak a legsúlyosabb esetben, uszítás esetében legyen büntetendő, s ennyiben ahhoz az állásponthez közelít, amely a szólásszabadság preferenciáját hirdeti. Másrésztől azáltal, hogy a 1996-ban történt módosítás, amikor ez a 269. § bekerült a büntetőkönyvbe, az Alkotmánybíróság nem semmisítette meg, elfogadta azt, hogy különösen súlyos esetben a gyűlöletbeszéd mégiscsak kriminalizálható legyen.

Egyébként a vita szempontjából nem érdektelen, hogy nem a gyűlöletbeszéd az egyetlen a büntetőtörvénykönyvben, ahol a szólásszabadság viszonylagos korlátozására sor kerül. Legalább három olyan bűncselekménytípus van, ahol a szólásszabadság ugyancsak „megnyirbálódik”, ide tartozik a rágalmazás, a becsületsértés, és a rémhírterjesztés, az első két esetben a megrágalmazott, illetve „becsületsértett” személy méltósága részesül előnyben, az utóbbi esetben pedig a közrend megzavarása az, amely miatt a rémhírterjesztést bűncselekménnyé nyilvánítják (Magyar Büntetőjog, I. kötet. 161-166. oldal, illetve II. kötet 176. oldal).

Az a tény, hogy a szólásszabadság sok más emberi joghoz hasonlóan nem abszolút értelemben érvényesül egy demokratikus országban, joggal veti fel azt a kérdést, hogy nem megalapozott-e mégis a 269. §, mivel aligha vonható kétségbe, noha a becsületsértés, a rágalmazás károsan érinti a megsértett ember érdekeit, a gyűlöletbeszéd társadalmi hatása lényegesen negatívabb, mint a becsületsértés, és a rágalmazás társadalmi következménye.

Előadásomat aktuális eseménnyel szeretném befejezni, amelynek büntetőjogi következményei egyelőre nyitottak, a holokauszt emléknapja alkalmából a kormányfő kijelentette, hogy a gyűlöletbeszédrel kapcsolatban a zéró toleranciának kell érvényesülnie, és ezt az egyébként egymással rendkívül szemben álló politikai pártok vezetői elvileg elfogadták. Ez az állásfoglalás a vitát illetően egyértelműen arrafelé mutat, hogy a gyűlöletbeszéd kriminalizálásának fenntartása továbbra is indokolt, hogy ennek következtében milyen jogszabályi változtatásokat hoznak, az természetesen egyelőre nyitott.